

{-mAGIn} ZARF-FİİL EKİ ÜZERİNE**Erkan SALAN*****Öz**

Türkçe, zarf-fiil ekleri bakımından zengin bir dildir. Türkçede bir kısım zarf-fiil ekleri, en eski yazılı kaynaklardan bugüne asıl zarf-fiil ekleri (-*I*)p, -*ken vb.*) olarak kullanılmıştır. Öte yandan bir kısım zarf-fiil ekleri de Türkçenin tarihî gelişim süreci içerisinde zamanla farklı eklerin birleşip kalıplaşmasıyla oluşmuştur. Farklı eklerin birleşmesiyle oluşan bu zarf-fiil eklerinden biri de {-mAGIn} ekidir. Bu çalışmada, {-mAk} isim-fiil ekinin {-I-n} vasıta durumu ekiyle birleşip kalıplaşması sonucu oluşmuş {-mAGIn} zarf-fiil eki ele alınmıştır. {-mAGIn} ekinin Uygur Türkçesi döneminden 20. yüzyıl başlarına kadar *amaç*, *niteleme* ve sıklıkla da *sebep* işlevinde kullanıldığı ortaya konmuştur. Çoğunlukla Anadolu sahasında -özellikle Osmanlı Türkçesi döneminde- kullanılmış olan bu ekin sahip olduğu baskın işlevden hareketle *sebep zarf-fiil eki* olarak adlandırılabilirliği önerilmiştir.

Anahtar Sözcükler: {-mAGIn} Zarf-Fiil Eki, Yapı, Kullanım, İşlev.

ON CONVERB SUFFIX {-mAGIn}**Abstract**

Turkish is a rich language in terms of converb suffixes. In Turkish, some converb suffixes have been used as main converb suffixes (-*I*)p, -*ken* etc.) from the very beginning of Turkish literature. On the other hand, some converb suffixes have gradually developed into becoming inflexible of different suffixes through the historical development of Turkish. {-mAGIn} is one such suffix which is a merger of two suffixes; the infinitive suffix {-mAk} and instrumental suffix {-I-n}. In this study, from Uighur Turkish period to early 20th century the use of {-mAGIn} was analysed and it was found that the suffix was used in functions of *purpose*, *state* and, most abundantly, *cause*. Since the most dominant function of this suffix which used generally -especially in Classic Ottoman Turkish- in Anatolian field seems to be *cause*, it is entitled to be named *cause converb suffix*.

Keywords: Converb Suffix {-mAGIn}, Structure, Usage, Function.

I. Giriş

Türkçe, cümlede fiil yapılarının zarf görevinde kullanılmasını sağlayan (Korkmaz, 2003a, s. 251) zarf-fiil ekleri bakımından oldukça zengin bir dildir. Zarf-fiil ekleri, birden çok cümleyle anlatılabilecek düşüncelerin bir tek cümleyle anlatılmasını sağlayarak Türkçeyi hem gereksiz bağlaç kullanımından hem de cümle kalabalığından kurtarmıştır (Ergin, 1998, s. 339). Dilin daha sade, estetik ve akıcı bir özelliğe sahip olmasında, bu eklerin önemi göz ardı edilemez.

* Yrd. Doç. Dr.; Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, salanerkan@yahoo.com.

Zarf-fiil ekleri, Türkçe için bir kimlik özelliği taşırlar. Bu bakımdan Türkçenin bütün dönemlerinde oldukça işlek kullanım özelliklerine sahiptirler. Türkçe, işlek olan bu ekler için oldukça zengin kullanım alanları meydana getirmiştir. Bir kısım zarf-fiil ekleri, Türkçenin yazılı kaynaklarla takip edilebilen en eski dönemlerinden bugüne asıl zarf-fiil ekleri olarak kullanılagelirken *(-I)p, -ken vb.)* bir kısım zarf-fiil ekleri de Türkçenin tarihî gelişim süreci içerisinde zamanla farklı eklerin birleşip kalıplaşmasıyla oluşmuştur. Farklı eklerin birleşmesiyle oluşan bu zarf-fiil eklerinden biri de {-mAGIn} ekidir.

Bugüne kadar {-mAGIn} zarf-fiil eki üzerine müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Ancak bazı çalışmalarda yeterli olmamakla birlikte eke kısaca değinilmiştir (Barker, 1854, s. 30; Yüce, 1999, s. 86-87; Banguoğlu, 2000, s. 437; Ercilasun, 2007, s. 266; Deny, 2012, s. 892; Salan, 2013, s. 389). Buna karşılık çeşitli çalışmalarda araştırmacıların dikkatini çekmediği ve eke yer verilmediği görülür (Bilgegil, 1984; Koç, 1996; Ergin, 1998; Gencan, 2001; Bayraktar, 2004; Tiken, 2004; Gülsevin, 2007). Ekin geçmişten bugüne işlevsel açıdan incelenmeye muhtaç olduğu görülmektedir. {-mAGIn} zarf-fiil ekini ele alan bu çalışmada, Türkçenin en eski yazılı kaynaklarından bugüne ekin kullanımları ve işlevleri dönem eserlerinden alınan örneklerle ifade edilecektir. Bu sayede, hem eke dikkat çekilmiş hem de ekin kullanım özellikleri, işlevleri ve tarihî gelişimi ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuş olacaktır.

II. İnceleme

{-mAGIn}, {-mAk} isim-fiil ekinin {-I-n} vasıta durumu ekiyle birleşip kalıplaşması sonucu oluşmuş bir zarf-fiil ekidir (Yüce, 1999, s. 86; Deny, 2012, s. 892). {-mAk} ekindeki /k/ ünsüzü, iki ünlü arasında kaldığı için ötümlüleşerek /g/ biçimine dönüşmüştür.

Orhun Yazıtlarında geçmeyen¹ {-mAGIn} ekine, ilk defa Uygur Türkçesi döneminde {-mAKIn} biçiminde rastlanmıştır (Çağatay, 1947, s. 366). Ekin seyrek kullanıldığı bu dönemde, henüz ekteki /k/ ünsüzünün ötümlüleşmediği görülür. Sebep ve niteleme (durum) bildirir:

İnçip yime ağı baramka azlan-mağın başsız közsüz ezük yalğan savın sini sökti. “Bunun üzerine yine mal ve servet arzulamaktan dolayı başsız, gözsüz ve yalan yanlış sözlerle sana sövdü.”

(Tekin, 1976, s. 59-60) (sebep)

¹ Bilgi için bk. Alyılmaz, 1994, s. 96-113; Gabain, 2003, s. 84-87; Tekin, 2003, s. 172.

... *maytrı bodhisvṭka amra-maḳın üç inağ tutmaḳ* ... “Maytrı bodhisattva’ya karşı sevgi beslediği için üç sığınmayı tutarak ... (... oğlunu karısını bırakıp rahip oldular.)” (Tekin, 1976, s. 67) (sebepe)

... *uluğ aḡar aya-maḳın tenḡri tenḡrisi burḡanka yükünüp* ... “... büyük bir hürmetle Tanrılar Tanrısı Burkan’ın önünde eğilip ...” (Tekin, 1976, s. 73) (niteleme)

... *ol ḡutluḡ tınlıḡḡ kör-mekin közümüzni ḡutluḡ ḡıvlıḡ ḡılalım*. “... o kutlu mahluku görmekle gözümüzü ḡad ḡılalım.” (Müller, Gabain, 1945, s. 34-35) (niteleme)

Yükünür biz arslan silkin-mekin silkindeçi atl(t)ḡ bodis(a)t(a)v ḡutınḡa. “Arslan silkinmesi gibi silkinen ulu Bodisatva hazretine saygı gösteririz.” (Eraslan, 2012, s. 155) (niteleme)

{-mAGIn} eki, Karahanlı Türkçesi döneminde {-maḳın} biçiminde çok seyrek kullanılmıştır ve sadece iki örneği vardır. Bu dönemde ekin Uygur Türkçesi dönemine göre oldukça seyrekleştiği görülür. Niteleme ve sebepe bildirir:

Ne türlüḡ arıḡsız arır yu-maḳın “Pek çok kirli şey yıkamakla temizlenir.” (Arat, 2006, s. 49) (niteleme)

... *olar ḡavıraḡ olardin tut-maḳın, kezdiler kendler içinde* ... (Ata, 2004, s. 142) “... onları daha kuvvetli tuttıklarından kentlerde gezdiler ...” (sebepe)

Harezmi ve Kıpçak Türkçesi dönemi eserlerinde rastlanmayan {-mAGIn} ekinin Çaḡatay Türkçesi dönemi eserlerinde {-maḳın} ve {-maḡın} biçiminde çok seyrek kullanıldığı görülür. Sebepe ve amaç bildirir:

Bular talaḡ-maḳın boldı ol ikki ara ḡan, ey cān “Bu ikisinin dalaşmasından dolayı aralarında kan (davası) oldu.” (Eraslan, 1999, s. 196) (sebepe)

Ger tiler-sin bāde-i la’lini ay miskān köḡül / Tin-maḡın meyhāne sarı tuttu ḡeb-hız eyleben (Karasoy, 1998, s. 228) “Ey miskin gönül eḡer kırmızı badeni dilersen, rahatlamak için gece uyanıp kendini meyhaneye doğru tut.” (amaç)

Çaḡatay sahası eserlerinde çok seyrek kullanılan {-mAGIn} ekinin Anadolu sahası eserlerinde -özellikle 16. ve 17. yüzyılda- oldukça işlek hāle geldiği görülür. Ek, bu sahada isim-fiil ekindeki /K/ ünsüzünün ötümlüleşmesiyle {-mAGIn} biçimine dönüşmüştür. Anadolu sahasında eke ait en eski örnek, 13. yüzyıl eseri olan *Yunus Emre Divanı*’nda geçer. Eserde ekin tek örneği vardır ve sebepe bildirir:

*Zekerıyyâ agaca sığın-mağın / Bıçguyıla iki dıldürdün anı*² (Tatcı, 2005, s. 365) “Hz. Zekerıya ağaca sığındığından onu bıçkı ile ikiye böldürdün.”

14. yüzyılda ekin çok seyrek kullanıldığını belirtebiliriz. Taranan eserler³ içerisinde sadece *Süheyl ü Nev-bahâr* ve *Işk-nâme* adlı eserlerde kullanılmıştır. Farklı eserlerin taranması ve incelenmesiyle yeni örneklerin de ortaya çıkması muhtemeldir. Bu döneme ait örneklerde sebep bildirir:

Didi gece gelen çeri ańsızın / Yağı ol-mağın gelmedi gündüzün (Dilçin, 1991, s. 255) “Gece ansızın gelen çeri, düşman olduğu için gündüz gelmediğini söyledi.”

Çıkarurdu ılduz gözünü süñü / Aşınurdu depiş-megin üzegü (Dilçin, 1991, s. 370) “Süngüler yıldızın gözünü çıkarırdı (Süngüler havada uçurdu?), tepişmekten üzengi aşınırdı.”

Şeh’üñ sevdük kulu ol-mağın ol cān / Yarar ger ‘āleme olursa sultān (Yüksel, 1965, s. 78) “O kişi, eğer āleme sultan olursa Şah’ın sevdiği kulu olduğu için faydalı olur.”

Muvāfık aña bir hoş nām eyitmiş / Güli çok ol-mağın Gülbām eyitmiş (Yüksel, 1965, s. 83) “Ona uygun güzel bir isim söylemiş, gülü çok olduğundan Gülbām demiş.”

{-mAGIn} eki, 14. yüzyıla oranla 15. yüzyılda daha işlektir. Özellikle 15. yüzyılın sonlarına doğru eke ait kullanımlar oldukça artmıştır. Bu dönemde ekin amaç ve -oldukça sık olmak üzere- sebep bildirdiği görülür:

... size vėrdüğü nesnede tizlediñüz hayr işleri işle-megin ... (Küçük, 2014, s. 135) “... (Tanrının) size verdikleri ile hayır işleri yapmak için acele ettiniz...” (amaç)

Zırā ol delük tar ol-mağın, bu çift kiçirek olur. (Bayat, 2005, s. 57) “Zira o delik dar olduğundan bu sinir çifti küçürek olur.” (sebep)

Ve saçanaqlaruñ yirleri muhtelif ol-mağın, şekleri ve hareketleri daħı muhtelif olur. (Bayat, 2005, s. 64) “Ve kasların yerleri muhtelif olduğu için şekilleri ve hareketleri de muhtelifdir.” (sebep)

² Bu beytin geçtiği eserin sözlük kısmında, *sığınmagın* ifadesi “Sığınmagın (t): Sığınacak yer, melce” biçiminde madde başı olarak alınmıştır (Tatcı, 2005, s. 452). Ancak zarf-fiiller, kalıcı ad olmadıkları sürece sözlükte madde başı olarak alınamaz. Verilen beyitteki zarf-fiil yapısı kalıcı ad değil *Zekerıyyâ agaca sığın-mağın* biçiminde bir sözcük öbeğidir. *Sığınmagın* yapısı “sığındığı için, sığındığından” anlamında kullanıldığından sözlük anlamı da zarf-fiil ekinin işleviyle uyumsuzdur. Dolayısıyla {-magın} ekinin sebep bildiren bir zarf-fiil eki olduğu düşüncesinden hareketle sözlük maddesi yeniden düzenlenmelidir. Aksi takdirde ilgili beytin günümüz Türkçesine aktarılmasında da yanlış yorum veya düşünceler ortaya çıkabilir.

³ Bu yüzyıl için taranan eserler: (Yüksel, 1965; Korkmaz, 1973; Dilçin, 1991; Yavuz, 1991; Cemiloğlu, 1994; Karahan, 1994; Bilgin, 1996; Yavuz, 2000; Yavuz, 2006; Köktekin, 2007; Canpolat, Önler, 2007; Karasoy, 2009).

"Hercâyî ma 'şûkaya gönül virme! Eger virürseñ girü ayır-**mağın** añasın." (Özkan, 1993, s. 219)
 "Kararsız, sebatsız kadına gönül verme! Eğer verirsen geri uzaklaştırmak için sözünü edesin."
 (amaç)

*Cezireler havâsı gâyet ter olur velî tuzlu şu ol-**mağın*** (tuzlu su olduğundan) 'ufûneti olmaz.
 (İlhan, 2009, s. 149) "Adaların havası çok rutubetli olur fakat tuzlu su olduğundan yangısı
 olmaz." (sebepe)

... Şerîf'e Saltık didiler ve hem ziyâde sarı ve kızıl ol-**mağın** Sarı Saltık didiler. (Akalın, 1987, s.
 19) "... Şerif'e Saltık dediler ve de çok sarı ve kızıl olduğundan Sarı Saltık dediler." (sebepe)

*Bu gâziler gel-**meğın** kâfirlere korku ve heybet düşdi.* (Akalın, 1990, s. 205) "Bu gaziler
 geldiğinden kâfirlere korku ve heybet düştü." (sebepe)

*Bu ma'nâ ol-**mağın** gâyetde ma'kûl / Kamusunuñ katında oldı makbûl* (Sungur, 2006, s. 224)
 "Bu mana gayet makul olduğundan hepsinin katında makbul oldu." (sebepe)

*Anlar mufaşşal ol-**mağın**, hıfzında 'usret ola diyü ihtişâr ile bir risâle dahı dinildi.* (Salan, 2009,
 s. 65) "Onlar ayrıntılı olduğundan ezberlenmesinde güçlük olur diye kısaltılarak bir risale daha
 yazıldı." (sebepe)

*Kıral sipâh-ı zafer-penâh-ı pâdişâhı henüz ırakta bil-**meğın**, gördüğü Türk'i akıncısı sandı.*
 (Tulum, 1977, s. 127) "Kral, muzaffer padişah askerini henüz uzakta bildiğinden gördüğü
 Türk'ü akıncısı sandı." (sebepe)

Bu dönemde bazen iki farklı zarf-fiil ekinin anlatımda tekrara yer vermemek için aynı
 cümlede sebepe işleviyle paralel kullanıldığı da görülmektedir:

... Şerîf sadrda Sa'd b. Kâsım'a sâlih ol-**mağın** ve ehl-i ilm ol-**duğıyçün** izzet idüp yanına alırdı
 ... (Akalın, 1990, s. 213) "... Şerif, Sa'd bin Kâsım'a yakın/bağlı olduğundan ve ilim ehli
 olduğundan saygı gösterip yanına alırdı..."

16. yüzyılda yazılmış eserlerde {-mAGIn} zarf-fiil ekine çok sık rastlanır. Çoğunlukla
 ol- yardımcı fiiliyle birlikte kullanılır ve sebepe bildirir:

... pâdişâh fevt ol-**mağın** halkdan mâl alınmadı. (Kiremit, 1999, s. 124) "... padişah öldüğü için
 halktan mal alınmadı."

... bizden mu'âvenet taleb it-**meğın** aña kömek olmağa geldük. (Kiremit, 1999, s. 142) "...
 bizden yardım istediğinden ona yardımcı olmaya geldik."

Açuk kal-mağın lık bâbü's-selâm / Güzer kıldı andan havâş u 'avâm (Özkan, 1990, s. 171)
“Fakat bâbü's-selâm açık kaldığı için herkes oradan geçti.”

... yazılmaları lâzım gel-megin yazılıb zıkr olundu ... (Akar, 2010, s. 203) “... yazılmaları gerektiğinden yazılıp zikrolundu...”

16. yüzyılda yazılmış olan *Ahdî*'nin *Gülşen-i Şu'arâ* adlı eserinde, {-mAGIn} zarf-fiil eki oldukça sık kullanılmıştır (129 adet). Çoğunlukla *ol-* yardımcı fiiliyle birlikte kullanıldığı için *-mağın* biçimi, *-megin* biçimine oranla çok daha siktir. Ek, eserdeki bütün örneklerinde sebep bildirir:

Bu lañifeden gedâ-tab' ol-mağın rencide olmuşlardır. (Solmaz, 2005, s. 565) “Yoksul mizaçlı olduğu için bu latifeden rencide oldu.”

Mezkûr Rûhî Bağdâd'da vücûda gel-megin Bağdâdî yâd olundu. (Solmaz, 2005, s. 318) “Adı geçen Rûhî Bağdat'ta doğduğundan Bağdadî olarak anıldı.”

Tabî'at-ı şî'riyyesi bed olma-mağın mahlaş-ı hâlişleri Muñlişî vâkı' olmuşdur. (Solmaz, 2005, s. 101) “Şiir mizacı kötü olmadığı için mahlası Muhlisî olmuştur.”

{-mAGIn} zarf-fiil ekine, 17. yüzyılda çok sık rastlanır ve sebep bildirir:

Belki av almağ anlarıñ cibilletlerinde merkûz ol-mağın, anlar dahı anaları yanına düşüp ava gitmege heves iderler. (Ergüzel, 2009, s. 90) “Belki avlanmak onların yaradılışlarında bulunduğundan, onlar da analarının yanında ava gitmeye heves ederler.”

ve iklîm-i sâdisde ol-mağın şiddet-i şitâsı şedîd olup ... (Salan, 2013, s. 390) “Ve altıncı iklimde olduğu için kışı şiddetli olup ...”

... dîn ü devlete lâyıq nice hıdmetlerde bulun-mağın selâtîn-i izâm dahi hıdmetleri mukâbelesinde feth etdikleri memleketden kendülere ba'zı kurâ ve mezâri' temlîk edüb ... (Kurt, 2011, s. 184) “... din ve devlete layık nice hizmetlerde bulunduğundan büyük sultanlar da hizmetleri karşılığında fethettikleri memleketlerden kendilerine bazı köyleri ve mezarları mülk olarak verip ...”

Bu yüzyılda yazılmış eserlerden alınan aşağıdaki örneklerde sebep bildiren iki zarf-fiil eki paralel kullanılmıştır:

ferdenyan nâm bir kıral-ı zâl bu kal'ayı binâ et-megile ol kefereniñ ismiyle müsemma bir kal'a-i ra'nâdır kim erdel kıraları hükindedir lâkin seykel vilâyeti hâkinde ol-mağın kefereleri kırala

çokluk mutî' degillerdir ... (Salan, 2013, s. 390) “Ferdenyan adlı bir ihtiyar kral bu kaleyi yaptığı için onun adıyla anılan güzel bir kaledir ki Erdel kralları hükmündedir fakat Seykel vilayetinde olduğundan kâfirleri genellikle krala bağlı degillerdir...”

Bu câmi'-i Ahmed Hân selâtînlerin on altıncısı ol-mağın ve on altıncı pâdişâh bina et-diğiyçün ana alâmeten altı minâresi on altı tabakadır. (Kahraman vd., 2011, s. 101) “Bu Ahmet Han Camii, selatin camilerinin on altıncısı olduğundan ve on altıncı padişah yaptırdığından ona atfen altı minaresi on altı tabakadır.”

{-mAGIn} zarf-fiil ekinin 18. yüzyılda seyrek kullanıldığı görülür. Kullanıldığı örneklerde niteleme ve -çoğunlukla- sebep bildirir:

Bir şâ'ir-i suhan-senc olup 'ilm-i şerîfe rûz ü şeb iştiğâlinden fazla mûsikîde de pür-kemâl ol-mağın zâtına rağbet-i tām ... (İnce, 2005, s. 460) “Ölçülü konuşan bir şair olup musikiyle gündüz ve gece meşguliyetinden musikide de olgunlaştığı için zatına rağbet tamdır...” (sebep)

Rûze nâm-ı diger oruc di-megin meşhûr olur (Yazar, 2010, s. 373) “Rûze nam-ı diğer oruç demekle tanınır.” (niteleme)

Lâkin Timur Gürkân ve Tohtamış Hân tekrâr ol diyârlarda savaş et-meğın ekserî diyârı harâb olmuşdur ... (Öğreten, 2002, s. 4) “Fakat Timur Gürkan ve Tohtamış Han o diyarlarda tekrar savaştığından pek çok yeri harap olmuştur.” (sebep)

19. yüzyılda çok seyrek kullanılan {-mAGIn} ekine, 1854 yılında yayımlanmış olan bir dil bilgisi kitabında zarf-fiil eki olarak yer verilmiştir (Barker, 1854, s. 30). Bu eser, taradığımız eserler içerisinde ekin zarf-fiil eki olduğunu belirten ilk eserdir. Bu dönemde seyrek kullanılmış olan ekin sebep ve niteleme bildirdiği örneklerle karşılaşılır:

'İşk odına yanma-mağın bâde içüb kanma-mağın / Kibr idüb utanma-mağın kârına irişdi şetât (Doğan, 2002, s. 566) “Şetât (Şeddâd, zalim?), aşk oduna yanmayarak, bade içip kanmayarak, kibir edip utanmayarak gücüne (amacına?) ulaştı.” (niteleme)

Çok ol-mağın zenb ü kusûr / Hiç gönlime gelmez huzûr (Doğan, 2002, s. 633) “Günahım ve kusurum çok olduğundan gönlüme hiç huzur gelmez.” (sebep)

... kırk yaşında boyu uzayub ve erkeklik zâhir ol-mağın Edirne'de bir nân-pâre ile çerâğ olmuş ... (Sarı, Tuğ, 2009, s. 68) “... kırk yaşında boyu uzayıp erkekliği ortaya çıktığından Edirne'de bir parça ekmeğe çirak olmuş...” (sebep)

Türkiye Türkçesinin Türkçe yazılmış ilk dil bilgisi kitabı olarak kabul edilen ve 1851 yılında yayımlanan (Özkan, 2000, s. 29) *Kavâ'id-i Osmâniye* adlı eserde {-mAGIn} eki ile ilgili olarak *Kaa'ide ba'zen masdarların âhirine ya ve nun ilâve olunarak ta'lil ma'nâsını ifâde eder sevmegin yazmağın gibi.* (Özkan, 2000, s. 93) ifadesi kullanılmıştır. *Kavâ'id-i Osmâniye*'den sonra yazılan çeşitli dil bilgisi kitaplarında da ek için benzer ifadelere rastlanır (İbden, 1999, s. 43). Bu ifadeden ekin 19. yüzyılda seyrek kullanıldığı ve sebep bildiren bir ek olarak kabul edildiği yorumunu çıkarabiliriz. Ancak ek, eserde zarf-fiil eki olarak düşünülmemiştir.

1890 yılında yayımlanmış olan Şemseddin Sami'ye ait *Nev-Usûl Sarf-ı Türkî* adlı dil bilgisi kitabında *gitmeğın, gelmeğın, yazmağın, kapağın* gibi örneklerde geçen {-mAGIn} ekinin yazı dilinde kullanıldığı fakat konuşma dilinde kullanılmadığı ifade edilir (Hamit, 2009, s. 105). Bu bilgidен hareketle 19. yüzyılın sonlarında ekin konuşma dilinde tercih edilmediği yorumunu yapabiliriz.

Manastırlı Mehmet Rıfat tarafından 19. yüzyılın sonlarında (1892/1893) öğrencilere dil bilgisi kurallarını ve terimlerini öğretmek amacıyla yazılmış olan (Tamkoç, 2013, s. 13) *Mükemmel Osmanlı Sarfı* adlı eserde {-mAGIn} eki, zarf-fiil eki olarak değerlendirilmiştir. Eserde ekle ilgili olarak *Sıyga-i ta'lil yapmak için masdar-ı aslilerin ahirlerine kesr ile (-In) ilave olunur. (gelmek, çalmak) mastarlarından (gelmeğın, çalmağın) gibi.* (Tamkoç, 2013, s. 54) ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadedен hareketle ekin *sebep zarf-fiil eki* olarak 19. yüzyılın sonlarında kullanımda olduğunu belirtebiliriz.

Jean Deny tarafından 1921 yılında yazılmış olan Türk dili gramerinde ekle ilgili olarak geçen "*hâlâ bazen ve eskilik olsun olarak kullanıldığı olur.*" (Deny, 2012, s. 892) ifadesinden hareketle ekin artık 19. yüzyılda kullanımının zayıfladığını ve 20. yüzyılın başlarında arkaik bir zarf-fiil eki hâline geldiğini belirtebiliriz. Ekin kullanımdan düşmesinde, {-I-n} ekinin yerini tamamen *ile*, {-IA} edatına/ekine bırakmış olması başlıca etken olarak düşünülebilir. Nitekim günümüz Türkiye Türkçesinde {-mAkIA} eki kullanılmaktayken (Bilgegil, 1984, s. 284; Banguoğlu, 2000, s. 437) {-mAGIn} eki kullanılmamaktadır.

{-mAGIn} zarf-fiil ekinin *Gerundien im Turkischen* adlı eserde *sebep* ve *zaman* bildirdiği ifade edilmiştir (Yüce, 1999, s. 87). Ancak taradığımız hiçbir eserde ekin zaman işlevine rastlanmamıştır. Bu eserde (Yüce, 1999) ekin zaman işlevi için verilen örnekte de zaman işlevi açık değildir. Hatta örnekte, ekin sebep bildirdiğini belirtebiliriz. Çünkü cümlede

anlam olarak cenazenin İstanbul'a gönderilmesinin zamanından ziyade sebebi (Sultan'ın Halep'te vefat etmesi) söz konusudur:

Şehzāde Sultān Cihāngīr Halebde vefāt it-megin cenāzesi İstanbula gönderildi. (Yüce, 1999, s. 87) “Şehzade Sultan Cihangir Halep'te vefat ettiği için cenazesi İstanbul'a gönderildi.”

III. Sonuç

{-mAGIn} zarf-fiil eki, {-mAKIn} biçiminde ilk defa Uygur Türkçesi döneminde kullanılmıştır. Bu dönemde *sebepe* ve *niteleme* bildirir. Karahanlı Türkçesi döneminde *sebepe* ve *niteleme* işlevleriyle oldukça seyrek olarak kullanılmıştır. Bu dönemden sonra Harezmi ve Kıpçak Türkçesi dönemi eserlerinde rastlanmayan ekin, {-mağın} ve {-mağın} biçimiyle Çağatay Türkçesi döneminde çok seyrek kullanıldığı görülür. Ek, Anadolu sahası eserlerinde - özellikle Osmanlı Türkçesi döneminde- çok sık kullanılmıştır. Bu sahada mastar ekindeki /K/ ünsüzünün ötümlüleşmesiyle tamamen {-mAGIn} biçimine dönüşmüştür.

{-mAGIn} zarf-fiil ekinin Anadolu sahası eserlerindeki en eski örneği, 13. yüzyılda yazılmış olan *Yunus Emre Divanı*'nda geçer. 14 ve 15. yüzyıllarda seyrek kullanılan ekin özellikle 16 ve 17. yüzyıl eserlerinde işlek hâle geldiğini, 18. yüzyıldan sonra kullanımının zayıfladığını ve 20. yüzyılın başlarında kullanımdan düştüğünü belirtebiliriz. Ek, Anadolu sahasında çoğunlukla *ol-* yardımcı fiiliyle birlikte kullanıldığından {-mağın} biçimi, {-megin} biçimine oranla oldukça sıktır.

{-mAGIn} zarf-fiil eki, en eski örneklerinde *sebepe* ve *niteleme* bildirir. {-I-n} vasıta durumu ekinin ana işlevinden hareketle ekin *niteleme* işleviyle ortaya çıktığını düşünebiliriz. Ancak Türkçenin tarihî lehçelerinde çoğunlukla *sebepe* bildiren ekin çok seyrek olarak *amaç* ve *niteleme* bildirdiği örneklerle de karşılaşılmıştır. Bu bakımdan sahip olduğu baskın işlevden hareketle eki, *sebepe zarf-fiil eki* olarak adlandırmak yanlış olmasa gerektir.

{-mAGIn} eki, kalıplaşarak tek bir ek görevi (zarf-fiil eki) kazandığından yapılacak olan dil incelemelerinde, isim-fiil eki ve vasıta durumu eki olarak ayrı kategorilerde değerlendirilmemeli ve birleşik bir ek olarak sadece zarf-fiil eki kategorisinde değerlendirilmelidir. Aksi takdirde hem ilgili eklerin (-mAK isim-fiil eki ve -I-n vasıta durumu eki) incelenmesi ve öğretilmesi tereddütlü hâle gelecek hem de dilde belirli bir işleve sahip zarf-fiil eki (-mAGIn) gözden kaçmış olacaktır. Ayrıca {-mAGIn} ekinin kullanıldığı eserlerde ekin zarf-fiil eki olarak değerlendirilmemesi ve *sebepe* işlevinin bilinmemesi, eserlerin günümüz Türkçesine aktarılmasında da yanlış yorumların ve düşüncelerin ortaya çıkmasına sebep olabilir.

Kaynaklar

- Akalın, Ş. H. (1987). *Ebu'l-hayr-ı rûmî, saltuk-nâme I*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akalın, Ş. H. (1990). *Ebu'l-hayr-ı rûmî, saltuk-nâme III*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akar, H. (2010). *Heşt-behişt (inceleme-transkripsiyonlu metin-sözlük)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alyılmaz, C. (1994). *Orhun yazıtlarının sözdizimi*. Yayınlanmış doktora tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arat, R. R. (2006). *Edib ahmed b. mahmud yükneki atabetü'l-hakayık*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (2004). *Türkçe ilk kur'an tercümesi (rylands nüshası) karahanlı türkçesi (giriş-metin-notlar-dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2000). *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Barker, W. B. (1854). *A practical grammar of the turkish language with dialogues and vocabulary*. London.
- Bayat, A. H. (2005). *Abdülvehhâb bin yûsuf ibn-i ahmed el-mârdânî kitâbu'l-müntehab fi't-tib (823 / 1420) inceleme - metin - dizin - sadeleştirme - tıpkıbasım*. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları.
- Bayraktar, N. (2004). *Türkçede filimsiler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (1984). *Türkçe dilbilgisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Bilgin, A. (1996). *Nazmü'l-hilâfiyyat tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Canpolat, M., Önler, Z. (2007). *İshâk bin murâd edviye-i müfrede*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cemiloğlu, İ. (1994). *14. yüzyıla ait bir kısas-ı enbiyâ nüshası üzerinde sentaks incelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çağatay, S. (1947). Eski osmanlıca'da fiil müştakları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5/4, 353–368.

- Deny, J. (2012). *Türk dil bilgisi -modern türk dil bilgisi çalışmalarının kapsamlı ilk örneği-*. (çev. Ali Ulvi Elöve, günümüz Türkçesine uyarlayan: Ahmet Benzer). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Dilçin, C. (1991). *Mes'ūd bin aḥmed süheyl ü nev-bahār inceleme - metin - sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Doğan, A. (2002). *Kuddüsî divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eraslan, K. (1999). *Mevlâna sekkâkî divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski uygur türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2004). Tanzimat Gramerlerine Göre Tanzimat Döneminin Dili. *Makaleler Dil - Destan - Tarih - Edebiyat*. (haz. Ekrem Arıkoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları, 247-284.
- Ergin, M. (1998). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ergüzel, M. M. (2009). *İbn-i nasuh paşa pârs-nâme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gabain A. v. (2003). *Eski türkçenin grameri*. (çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gülsevin, G. (2007). *Eski anadolu türkçesinde ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hamit, F. (2009). *Şemseddin sami ve nev-usûl sarf-ı türkî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İbden, E. İ. (1999). *Abdullah ramiz paşa emsile-i türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İlhan, N. (2009). *Eşref b. muhammed hazâ'inu's-sa'ādât (inceleme - metin - dizin - sözlük)*. Malatya: Öz Serhat Yayınları.
- İnce, A. (2005). *Tezkiretü's-şu'arâ sâlim efendi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kahraman, S. A., Dağlı, Y., Dankoff, R., Kurşun, Z. ve Sezgin, İ. (2011). *Evliyâ çelebi bin derviş mehmed zillî evliyâ çelebi seyahatnâmesi-1 1 ve 6. Kitaplar*. (ed. M. Sabri Koz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karahan, L. (1994). *Erzurumlu darîr kıssa-i yûsuf (yûsuf u züleyhâ)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Karasoy, Y. (1998). *Şiban han dîvânı (inceleme – metin – dizin – tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karasoy, Y. (2009). *Tutmacı eski oğuz türkçesiyle yazılmış bir tıp kitabı tabiatnâme*. Konya: Palet Yayınları.
- Kiremit, M. (1999). *Seydi ali reis mir'âtü'l-memâlik inceleme - metin - indeks*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koç, N. (1996). *Yeni dilbilgisi*. Ankara: İnkılâp Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (1973). *Şadru'd-dîn şeyhoğlu marzubännâme tercümesi inceleme - metin - sözlük - tıpkıbasım*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003a). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003b). *Türkiye türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köktekin, K. (2007). *Yûsuf-ı meddah: varka ve gülşah*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kurt, Y. (2011). *Koçi bey risâlesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Küçük, M. (2014). *Eski anadolu türkçesi dönemine ait satır arası ilk kur'an tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Müller, W. K., Gabain, A. v. (1945). *Çaştani bey hikâyesi*. (çev. S. Himran). İstanbul: Bürhaneddin Erenler Basımevi.
- Öğreten, A. (2002). *Mustafa kesbî ibretnüme-yı devlet (tahlil ve tenkitli metin)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkan, M. (1990). *Cinâni cilâü'l-kulûb (giriş – inceleme - metin - sözlük)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Özkan, M. (1993). *Mahmûd bin kâdî-i manyâs gülistan tercümesi giriş - inceleme - metin - sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, N. (2000). *Ahmet cevdet paşa - fuat paşa kavâ'id-i osmaniyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Salan, E. (2009). *Yiğitbaşı ahmed şemseddin marmaravî keşfü'l-esrâr (giriş-inceleme-metindizin-tıpkıbasım)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Salan, E. (2013). *Evlıya çelevi seyahatnâmesi'nin biçim bilgisi özellikleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarı, N., Tuğ, R. (2009). *Derviş mehmed neşati yaği tıbbî yağlar üzerine bir risale*. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları.
- Solmaz, S. (2005). *Ahdî ve gülşen-i şu'arâsı (inceleme - metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Sungur, N. (2006). *Tâcî-zâde cafer çelevi heves-nâme (inceleme - tenkitli metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tamkoç, F. (2013). *Manastırlı mehmet rıfat mükemmel osmanlı sarfi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tatcı, M. (2005). *Yûnus emre külliyyâtı II yûnus emre divânı tenkitli metin*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tekin, Ş. (1976). *Uygurca metinler II maytrısimit burkancuların mehdîsi maitreyaile buluşma uygurca ibtidaî bir dram (burkancılığın vaibhâşika tarikatine âit bir eserin uygurcası)*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tekin, T. (2003). *Orhon türkçesi grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9, Yayımlayan: Mehmet Ölmez.
- Tiken, K. (2004). *Eski türkiye türkçesinde edatlar, bağlaçlar, ünlemler ve zarf Fiiller*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tulum, M. (1977). *Tursun bey târîh-i ebü'l-feth*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Yavuz, K. (1991). *Şeyhoğlu kenzü'l-küberâ ve mehekkü'l-ulemâ (inceleme - metin - indeks)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Yavuz, K. (2000). *Âşık paşa garib-nâme I/1, I/2, II/1, II/2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavuz, O. (2006). *Anadolu türkçesiyle yapılan en eski tezkiretü'l-evliyâ tercümesi ve dil özellikleri (inceleme - gramer - metin)*. Konya: Tablet Kitabevi.

- Yazar, İ. (2010). *Kânî dîvânı tenkidli metin ve tahlil*. İstanbul: LibraYayıcılık.
- Yüce, N. (1999). *Gerundien in türkischen eine morphologische und syntaktische untersuchung*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Yüksel, S. (1965). *Mehmed ışk-nâme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.